

't inschrien 4

negenentwintigste jaargang nr. 4, oktober 1997

kwartaaluitgave van het

VAN DEINSE INSTITUUT

'T INSCHRIEN

ISSN 0166-3984

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Redactie: A.J. Boluset-Brunt, Parijs/Delden
A. Buter, Neede
D. ter Harmsel, Rijssen
H.A. Kleerebezem, Borne
J.J.H. Meijer, Hengelo
A.L.A. Wevers, Hengelo
M. Paskamp-van Santen, eindredacteur

Administratie:

Van Deinse Instituut
Het Elderinkshuis
De Klomp 35, 7511 DG Enschede
Tel. 053-4334577, Telefax 053-4340744

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief verzendkosten)

Postrekening nr. 7460146

Bank: Rabobank Enschede rek nr. 31.67.32.311, Giro Rabobank nr.90.20.08
t.n.v. penningmeester Van Deinse Instituut

Aanleveren kopij

Artikelen voor 't Inschrien (zo mogelijk) aanleveren op **diskette** in W.P. in een doorlopende tekst. Alleen alinea's aangeven, verder **alle** opmaak achterwege laten (dus ook geen afbreekfunctie gebruiken). Op de bij de diskette te voegen **uitdraai** kunnen alle wensen betreffende de opmaak worden aangegeven.

Redactieadres:

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander
Tel. 0541-680470

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

...uit het Elderinkshuis

Nieuwe aanwinst

De 'Oudheidkamer Twente' heeft zijn verzameling kunnen uitbreiden met een kostbare, uitbundig bewerkte, zilveren soezenschaal. Deze schaal, waarmee eens het Bornse echtpaar Spanjaard verrast werd bij de viering van zijn zilveren huwelijksfeest, werd verkregen door aankoop via bemiddeling.

Wanneer en op welke wijze de nieuwe aanwinst getoond zal worden is nog niet bekend.

In de schaal, waarin in vroeger tijden smakelijke soesjes werden gepresenteerd, staat de naam van het echtpaar Spanjaard gegraveerd en de datum van zijn huwelijksfeest. De schaal is voorzien van een beweegbaar zilveren hengsel.

Tentoonstelling 'ALLES OP ZIJN TIJD'

In het Museum Jannink is vanaf 23 september (tot en met 21 december) de laatste van de reeks van vier tentoonstellingen te bezichtigen. In die reeks worden, sinds 21 december 1996, de seizoeninvloeden op het dagelijks leven in Twente omstreeks de vorige eeuw onder de aandacht gebracht. De exposities 'Winter', 'Lente' en 'Zomer' trokken goede belangstelling. In de slotexpositie van deze serie staat de herfst centraal.

De herfst gaf rust op het land na de drukte van de zomer. Het grote werk zit er op; de oogst is binnen en vraagt om verwerking. Zoals van het vlas dat nog op allerlei manieren bewerkt moeten worden (bijv. geslagen, gebraakt en gehegeld) voordat de ruwe grondstof naar de linnenwever kan. Een tweede aspect dat op de tentoonstelling 'Herfst' onder de schijnwerpers wordt geplaatst is de jacht (en de stroperij).

Verder is er aandacht voor de slacht, voor de verkoop van het vee en voor al die nuttige dingen (als speelgoed) die zelfs het slachtafval nog opleverde. De schilder Bruna (in Enschede bekend geworden als tekenleraar en kunstschilder) legde met het geëxposeerde schilderij 'De verkochte koe' vast, dat de winst van een goede verkoop wel de kasteleinskas, maar niet de geldbuidel gevuld heeft.

Tenslotte valt het herfstige licht op de dood; het einde van het leven. Hoe men rond 1900 omging met de dood toont de expositie mede dank zij bijdragen van het Uitvaartmuseum.

Textielgeschiedenis

De Stichting Textielgeschiedenis wijdt dit jaar in haar 'Textielhistorische Bijdragen' een themanummer aan 'Interieurtextiel'.

In ca. 225 pagina's vindt men een scala van boeiende artikelen o.m. over tapijten, exotische bedden, 19de eeuws damast, de produktie van linnen huishoudtextiel, het Perzisch tapijt en de 'verstoffing' van het Nederlandse interieur.

Aandacht krijgen verder 'Interieurtextiel in het museum Willet-Holthuysen', de Koninklijke Verenigde Tapijfabrieken en de nieuwe textielhistorische literatuur. Dit themanummer kan bij de Stichting Textielgeschiedenis worden besteld.

Verkoop boeken

Het Van Deinese Instituut heeft haar donateurs en de leden van de Vereniging 'Oudheidkamer Twente' attent gemaakt op verkoop (tegen gereduceerde prijs) van een aantal 'overtollige' boeken. De opbrengst is bestemd voor de bibliotheek.

Belangstellenden kunnen tot 1 januari 1998 elke woensdag tussen 10.00 en 16.00 uur terecht bij het Elderinkshuis. Wat op 1 januari a.s. nog niet is verkocht gaat de vrije handel in.

Lezingen 1997 - 1998

Het Van Deinese Instituut heeft voor het seizoen 1997-1998 een aantrekkelijk maandagavond-programma van lezingen vastgesteld. De reeks begint 6 oktober met de vorig jaar uitgestelde lezing van de Enschedese archivaris A. Roding over 'Steenfabrieken in Twente'. Op 3 november spreekt de heer H.B. Deemoed over 'Marken in Twente, in het bijzonder in het Gericht Enschede'. Mevrouw E.C.F. Tilanus-Oudemans is 19 januari 1998 de spreker over 'Middelleeuwse dorpskerkjes van de Groninger Ommelanden'. Voor 30 maart staat een lezing van de heer Z. Kolks op het programma over 'Landschapsschilderkunst van en in Twente gedurende de periode van de 17de tot de 20ste eeuw'. Tijdens de ledenvergadering van de Oudheidkamer Twente op 20 april wordt de film 'Olde Gebroekn' getoond van de heer A.C. Meijling.

Het programma voor 16 februari is nog niet bekend. Voor de voor die datum geplande lezing over de 'Westfaalse Vrede' moet nog een spreker worden gevraagd. Daarover zullen mededelingen volgen.

De lezingen, in de Christelijke Gereformeerde Kerk Enschede-Oost (Renatakerk) aan de Brinkstraat 70 in Enschede, beginnen alle om 20.00 uur. Er komen, ter besparing van de kosten van het lezingenprogramma, geen afzonderlijke uitnodigingen voor deze avonden.

Facsimileboekje Van Deinese

Het Van Deinese Instituut herdenkt in november op bijzondere wijze de vijftigste sterfdag van naamgever J.J.van Deinese. Daarvoor wordt begin november een eenmalige facsimile-uitgave van een in 1889 verschenen boekje gepubliceerd, waaraan Van Deinese als 22-jarige onderwijzer een bijdrage leverde. Andere medewerkers waren dr. A. Benthem en S. Bloemendaal. Het boekje de 'Gids van Enschede en Omgeving, behorende bij een wandelkaart', was een uitgave van de Nederlandsche Onderwijzersvereniging afdeling Enschede, die bedoeld was om de vreemdeling door middel van een aantal informatieve wandelingen kennis te laten maken met Enschede en Twente, maar vooral ook om de Enschedese jeugd 'lust in te boezemen die omstreken in alle richtingen te doorkruisen'.

Benthem en Bloemendaal geven een beschrijving van een aantal geografische en culturele bijzonderheden; Van Deinese schrijft over zaken die men tijdens de wandelingen in de wijde omgeving kon tegenkomen. 'Zoo verhaalt men, dat het erve Holzik na zulk een pestziekte zoolang onbewoond was, dat een populier door den schoorsteen boven het dak was uitgegroeid... De nieuwe bewoners van erve Lutje Holzik vonden in de bedstede, die van het erve Schouwink

in de Eekmaat in de paardenkrib een nest jonge wolven...'. De achter in het boekje aanbevolen 'wandelingen, groote wandeltochten en schoone rijtoeren' bestrijken het gebied van Oele tot Burgsteinfurt en van Losser tot Driene.

Het boekje, met losse wandelkaart, is na verschijnen op 6 november a.s. voor f 17,50 verkrijgbaar bij het Van Deinese Instituut en bij de boekhandel.

Jewilmke.

Het boekje Jewilmke, dat op 3 oktober j.l. werd gepresenteerd, kan vanaf 6 oktober in het Elderinkshuis worden afgehaald dan wel gekocht.

Arnold Fortuin

PLANOLOGISCHE ASPECTEN VAN DE ENSCHEDESE MARKEDELINGEN (2),

in 't Inschrien 29e jaargang nr. 2, betreffende de Cromhoffsbleek.

De heer B.G. Cromhoff meldt ons hierover het volgende:

"Een zinsnede hierin kan verwarring opleveren. Ik citeer:

'Jan Costers, afkomstig uit Gronau, had zich in de Esmarke gevestigd en stichtte daar een bleek. Hij was gehuwd met Hermanna Lasonder en hun dochter Gezina huwde met Hermannus Cromhoff. Na diens dood hertrouwde zij met Gerardus Hermanus Schophaus'.

Hier staat dus, dat Gezina Costers na de dood van Hermanus Cromhoff huwde met G.H. Schophaus. Een verkeerde voorstelling van zaken, immers het was Jan Costers die als eerste overleed, waarna zijn weduwe Hermanna Lasonder hertrouwde met G.H. Schophaus.

Verder is het niet juist, dat tot driemaal toe de naam 'Bernard' op de Duitse wijze, dus als 'Bernhard' wordt geschreven."

Redactie

ONLANGS VERSCHENEN:

DE FAMILIE LASONDER IN ENSCHEDE EN ELDERS

Aan de hand van enkele onderzoeken samengesteld door H.C. Zorn en E.A. Baarsma
ISBN 90 803692-2-5 (Genealogie)

Informatie: H.C. Zorn, Wagnerlaan 13, 7422 KH Enschede
tel. 053 4351088

ORGELBOUW EN ORGELKLANK

Terugblik op een 'cursus'

De laatste tijd wordt wel de klacht gehoord, dat het kerkorgel in de vergeet-hoek zou raken. Het al jarenlang afnemende getal kerkgangers, zowel in de Rooms-Katholieke als in de veelkleurige Protestantse sector zou hier debet aan kunnen zijn maar niet minder de liturgievernieuwingen.

Met nieuw, vanouds in kerken ongebruikelijk instrumentarium, probeert men de jongere garde in de kerk te houden (en misschien wel terug te krijgen). Maar het lukt kennelijk niet of niet voldoende.

De kerken worden steeds leger, steeds meer kerkgebouwen worden afgestoten en afgebroken. Dat laatste overigens niet alleen door kerkverlating maar o.a. ook door het SoW-streven. Heel duidelijk kwamen de klachten nog eens tot uiting bij de restauratie en ingebruikneming van het Van Damorgel in de Grote Kerk te Enschede in april van dit jaar.

De orgelbouwer betreurde het feit, dat hier een prachtig gerestaureerd orgel stond in een kerk die niet meer voor erediensten werd gebruikt, in feite een onjuiste toestand: het orgel was er immers geplaatst juist voor de kerkdiensten! Hij pleitte er dan ook voor, of deed de suggestie aan de hand, om ernaar te streven, dat zeker af en toe (één keer per maand of zoiets) weer kerkelijke activiteiten in de Grote Kerk zouden plaatsvinden, waardoor het orgel ook, naast zuiver cultureel gebruik, weer zou gaan dienen waarvoor het gemaakt was.

Intussen vermindert de aandacht voor het orgel inderdaad. In de lespraktijk, op muziekscholen en conservatoria maar ook in veel kerkelijke gemeenten, is dit te merken en met name in de laatsten een groot probleem aan het worden. Het geldt wat minder in de kerken van de Reformatorische richtingen, waar er nog wel bij zijn, die zelfs zes of meer 'organisten' hebben - maak daar maar eens een speelrooster voor, je komt dan niet vaak aan bod! Maar situaties van slechts één man of vrouw die 'ook wel spelen kan' zijn niet zeldzaam. En wat doe je nu om die belangstelling weer wat op te vijzelen? Met zoiets als die muziekleraar, die zijn keyboardleerlingen eens meenam naar een orgel en ze er op liet spelen? Hij won er toch maar even vier orgelleerlingen mee! Misschien zouden 'grote' organisten op beroemde orgels eens wat opener kunnen zijn. Uiteindelijk is het enige ivoor in hun toren het toetsenbord, het 'keyboard', het klavier. En een echte belangstellende, hoe stuntelig spelend ook, kan er (onder begeleidende argusogen) echt niets kapot maken. Zelf mocht ik, als 15-jarige, eens spelen op het orgel van de Martini in Groningen. Ik hijgde zeker zo hard als het hert in het door mij gespeelde (nou ja) vers: psalm 42. Maar wat een belevenis en wat een stimulans!

Het orgel in de Hervormde Blasiuskerk te Delden. (foto H. Hagens, Almelo)

Een misschien wel wat lange inleiding voor een verhaal over een initiatief van de Oudheidkamer Twente (later onder auspiciën van het Van Deinse-Instituut) te Enschede. Bij alle historische onderwerpen die in cursussen in het verleden over het verleden ter sprake kwamen, voegde zich in 1996/1997 het onderwerp 'kerkorgel'. Onder de titel 'Orgelbouw en Orgelklank' (met nadruk: in Twente) werd een zevental sessies georganiseerd waarin verschillende orgelthema's aan de orde kwamen. Niet eens alleen de geschiedenis maar juist het 'heden', de 'praktijk', speelde een grote rol hierbij.

Docenten waren de heren H.C.J. Wullink (lezers van dit blad niet onbekend), kenner bij uitstek van orgel en orgelgeschiedenis, en W. Mesdag, vroeger organist van de Grote Kerk te Enschede, thans van de Hervormde Blasiuskerk te Delden. In eerste instantie werd er kennelijk van uitgegaan, dat alle ruim 25 deelnemers een gereede voorkennis van 'het orgel' in huis hadden (Niet, dus!). Daardoor dwaalden we binnen een half uur rond in een hoeveelheid vaktermen als pulpeten, kegelladen, tooncancellen, labialen, tongwerken, abstracten en wat niet al. Dit alles gelardeerd met muziekvoorbeelden, die overigens wel duidelijk werden toegelicht. Toch verliep door een en ander de tweede 'les', het bezoek aan de Enschedese firma BAG Orgelbouw, niet erg gestructureerd. Het was ook wel moeilijk in zo'n grote werkplaats maar de gebroeders Hoogendoorn hebben al met al toch een duidelijk beeld weten te geven van wat orgelbouw, zowel nieuwbouw als orgelrestauratie, inhoudt, met alle problemen die daarbij komen. Het was een uiterst informatief gebeuren en een fijne ervaring.

In de derde les, waarbij - evenals bij de eerste les - het Natuurmuseum te Enschede als gastheer fungeerde, werd het gemiste uit de eerste les goedgemaakt en kwamen verder onderwerpen aan de orde van orgelbouwgeschiedenis in het algemeen en daarna toegespitst op Twente. En als je dat dan van een man als de heer Wullink hoort, dan blijkt er in Twente toch meer aan de hand te zijn geweest dan je zou vermoeden. Twente is wel geen 'Groningen', maar toch behoeven we ons over ons orgelbestand niet te schamen. Misschien echter wel over de behandeling van dat bestand! Maar daarin verschillen we dan weer niet van andere streken in ons land. Ook in de orgelbouw heeft Twente zijn liedje meegezongen en zingt dat met ere nog.

De kerkmuziekpraktijk kwam vervolgens aan de orde. Allereerst op 15 februari in de Sint Lambertuskerk te Hengelo. Docent was hier prof. Bernard Bartelink, voormalig docent aan het conservatorium te Enschede, thans organist van de Kathedrale Basiliek Sint Bavo te Haarlem. Boeiend en puntig schetste hij de ontwikkeling van de orgelpraktijk in de Rooms Katholieke kerk en de huidige gang van zaken tijdens diensten en vieringen. Waarbij ook weer eens bleek, dat het 'organistenleed' bij R.K. en Protestant in

veel gevallen overeenkomsten vertoont, tot uiting komend o.a. in liturgisch 'oningerulde' momenten, zoals de wandelgangen tijdens vieringen van de H. Mis en het H. Avondmaal. De organist moet dan maar zien hoe hij die 'stilletes' invult en dan vooral niet te lang doorspeelt: schielijk tussen de bladen door loerend dan wel in het spiegeltje of krampachtig achterom-naar-beneden kijkend of het al zover is..... Want anders moet men weer wachten. Overigens deed niemand van de aanwezigen hier eigenlijk erg moeilijk over.

De Protestantse kant van de kerkmuziekpraktijk werd op 8 maart belicht in de Blasiuskerk te Delden met als docent de heer W. Mesdag, organist van deze kerk. Boeiend werd ook hier geschetst, hoe de orgelpraktijk zich in de Protestantse eredienst ontwikkelde. De aanvankelijke tegenstand juist vanuit de kerken zelf was opmerkelijk - het orgel was immers een erfenis van de verworpen R.K. kerkpraktijk! En als niet de stadsbesturen zouden zijn opgetreden, dan zouden we wellicht kostbare orgels aan een soort 'beeldenstorm' zijn kwijtgeraakt! In de loop van de 17de eeuw werd het gebruik van het orgel in de kerkdiensten zelf alom aanvaard. Alles draaide daarbij om de gemeentezang: begeleiding, voor- en naspelen. Hoe dit zich in de loop der tijden ontwikkeld heeft tot de huidige vormgeving (in de Hervormde Kerk) liet de heer Mesdag horen in een volledige 'liturgie', met spel vóór de aanvang van de dienst én bij het uitgaan van de kerk.

'Tussendoor', en wel op 20 maart, konden we 's avonds een bezoek brengen aan de Grote Kerk in Enschede en kennis maken met de firma die het Van Dam-orgel restaureerde en hiermee bijna gereed was: de Firma Flentrop Orgelbouw te Zaandam, in de persoon van zijn directeur, de heer J.A.Steketee. Het was een uitzonderlijk boeiende belevenis. De voordracht van de heer Steketee was indringend en ging onder meer in op dat wat we hier aan het begin stelden: het oneigenlijk (lees: niet meer kerkelijk) gebruik van steeds meer oude orgels in grote kerken. Uitgebreid kwamen de problemen van restauraties aan de orde, die vooral zo groot zijn doordat er in het verleden aan al die orgels, ook aan dat te Enschede, bij restauraties vaak flink gesleuteld en gewijzigd is. Hoe breng je zo'n orgel weer terug in zijn oude staat of zoveel als doenlijk en verantwoord is?

De laatste les, eveneens in de Blasiuskerk te Delden, werd deels gegeven door de heer Wullink en behelsde de stand van het orgelhistorisch onderzoek, toegespitst op Twente, het aspect 'monumentenzorg' waarbij het opviel dat de rijksinstantie die deze 'zorg' pleegt een 'blinde vlek' heeft waar het het uiterlijk, de 'kas', van het orgel betreft: het klinkende werk staat wel, het uiterlijk niet onder wettelijke bescherming! Vreemd maar waar.

Een overzicht van Twentse orgelmonumenten en een lijst van Overijsselse orgelbouwers in de 19de eeuw completeerden het geheel. Daarna voerde de

heer Mesdag verschillende Twentse orgelcomponisten ten tonele, één in de meest letterlijke zin: Leny van der Most, die bij de afsluitende orgelbespeling aanwezig was. Deze bespeling besloot namelijk met een compositie van haar hand, een partita over Psalm 139. Deze eindigt met een 'fuga' over vers 8: "Ik loof U die mijn Schepper zijt". En juist daarvoor is een orgel gebouwd en daarin mag een organist leiding geven aan de gemeente!

We hopen dat deze cursus door meerdere gevolgd zal worden. Het 'koninklijk instrument' verdient alle aandacht.

H. Hagens

EXCURSIECOMMISSIE DOOR VACATURES IN NOOD

De excursiecommissie organiseert jaarlijks voor de leden van de Oudheidkamer Twente en voor donateurs van het Van Deirse Instituut een drietal excursies: twee in eigen land en een in Duitsland. Deze staan als regel in het teken van actuele cultuurhistorische feiten of van belangwekkende monumenten en verzamelingen op cultuurhistorisch of archeologisch gebied. Overwogen en onderzocht wordt momenteel of er onder onze leden en donateurs ook belangstelling bestaat voor deelname aan excursies van meerdere dagen - bijvoorbeeld met twee hotelovernachtingen - naar bestemmingen in Duitsland, Zuid-Nederland, België en Noord-Frankrijk. Dit alles kan alleen tot stand komen als er voldoende vrijwilligers bereid en in staat zijn om deze excursies voor te bereiden en te organiseren. Tot nog toe bestaat de excursiecommissie uit vijf personen: Bernard Cromhoff, Herman Paskamp, Jaap Koek, Gerrie Wanrooy en Henk Woolderink. Edoch ... Drie commissieleden zijn inmiddels 70 jaar of ouder en willen ermee stoppen. Eén commissielid moet vanwege haar gezondheid helaas afhaken. Het enige commissielid dat dan nog overblijft is Henk Woolderink. Ziedaar onze VACATURENOOD en vandaar dit verhaal. Ieder die zich hierdoor aangesproken voelt en het leuk vindt om aan een stukje vrije tijd een zinvolle en interessante invulling te geven, die nodigen wij uit om zich als kandidaat voor het lidmaatschap van deze commissie te melden bij de huidige voorzitter: Jaap Koek, p/a Van Deirse Instituut in Enschede, of telefonisch: 053-4303125

DE OLIE- EN WATERMOLEN DE VERMOLEN TE GEESTEREN (O), 1323 - 1930 (III)

De Vermolen in handen van een chichoreifabrikant

In 1817 kwam het echtpaar Donckermann-Hallbrood tot de verdere ontmanteling van het Vermolen-complex; enkele percelen grond gingen bij een veiling op 2 juli 1817 over naar de hoogste bidders⁵⁷. Twee jaren later werden het Vermolencomplex, omvattende naast de olie- en watermolen, twee woonhuizen en ruim 35 hectare bouw- en grasland en tot slot de visrechten op de molenkolk, in de veiling gebracht. Deze veiling werd aangekondigd in de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant van 14 en 18 mei 1817 en de inzet vond plaats op 21 mei daaropvolgend. Het Vermolen-complex werd in 29 veelpercelen opgesplitst. De water- en oliemolen, zijnde het 2e veelperceel en omschreven als: '...Een olij- en watermolen gelegen op de Verdermolen met de daarin en zich daarop bevindende gereedschappen zoo losse als vaste, wijders alle deszelfs active en passive regten, lasten, praerogativen en servituten ...' werd ingezet op 2025 guldens door de pachter ervan, de landbouwer en molenaar Hendrik Horst te Geesteren. De totale inzet bedroeg 8629 guldens en op de meeste veelpercelen zette de genoemde Horst in. De inzet van de water- en oliemolen werd bij de toeslag op 25 mei daaropvolgend echter niet gehooqd. Slechts op drie percelen werd gehooqd en het totale bedrag op de toeslag beliep 8779 guldens, dus 150 guldens meer dan bij de inzet, hetgeen de verkopers - ontevreden over de geboden bedragen - deed besluiten de veelpercelen niet te gunnen aan de hoogste bidders. Doch direct na de afloop van de veiling ging het echtpaar Donckermann-Hallbrood een overeenkomst aan met Hermannus Albertus R bken, landbouwer en chichoreibrander te Albergen, en Gerrit Jan Hofland, landbouwer te Albergen, waarbij de Albergenaren het Vermolencomplex elk voor de helft voor in totaal 13.000 guldens overnamen. Daarbij werd bepaald dat het transport ervan binnen twee weken ten overstaan van de Tubbergse notaris mr. L.J. Barendtszen zou plaatsvinden. Doch twee weken later, op 11 juni 1819, bleek het Vermolencomplex all een aan de chichoreibrander R bken overgedragen te zijn. Over de Vermolengoederen kon R bken pas op 11 november daaropvolgend beschikken en met de pachter van de oliemolen, Horst, moest R bken het een en ander inzake de (be indiging van de) pacht regelen⁵⁸.

De nieuwe eigenaar van de Vermolen, Hermannus Albertus R bken, was afkomstig uit Lengerich, gelegen achter Lingen, waar hij in 1760 geboren was. Hij vestigde zich in of v or 1799 - het stichtingsjaar van de chichoreifabriek⁵⁹ - te Albergen. Met de van daar afkomstige Geertruid Tenniglo trouwde hij op 16 januari 1800 te Tubbergen. Geertruida stierf op 25 december 1807 op ruim 30-jarige leeftijd en liet haar echtgenoot met vier kinderen achter.

*Gerardus Josephus Maria Eenhuis (1873 - 1947) en zijn echtgenote Josephina Catharina Maria Kock (1878 - 1965) en hun enige dochter Louise (1909 - 1984) voor hun woning te Losser. Foto van c. 1915.
(Foto uit particulier bezit)*

Nog geen anderhalf jaar later hertrouwde Hendrikus Albertus te Vreden met Johanna Hilbing⁶⁰. Uit dit huwelijk zijn drie kinderen voortgekomen.

Bij de instelling van het kadaster in 1832 werd de Vermolen omschreven als 'molen, schuur en erf' en kadastraal aangeduid met: Gemeente Tubbergen, sectie K nr. 51. Dat perceel was 1 roede en 97 ellen groot⁶¹. Op de leeftijd van 85 jaar stierf Hermannus Albert Röbbken op 16 februari 1845 te Albergen. Hij bleek niet testamentair over zijn nalatenschap beschikt te hebben, waardoor deze nalatenschap (zijnde zijn huwelijksheft) overging naar zijn weduwe en hun vier kinderen Bernardus Antonius, Francisca, Hendrikus Albertus en Maria Helena alsmede naar zijn twee kleinkinderen Johannes Hermannus en Gerardus Antonius Eenhuis, wier in 1844 overleden moeder Geertruida Maria, echtgenote van de Ootmarsumse koopman en grutter J.G.G. Eenhuis, een dochter van Röbbken was. In 1850 vond de boedelscheiding van zijn nalatenschap plaats. De op 2356 guldens getaxeerde Vermolen cum annexis werd toebedeeld aan de oudste zoon Bernardus Antonius, die evenals zijn overleden vader cichoreifabrikant was⁶².

Door de verdeling van de woeste gronden van de marke Geesteren in 1853 werd het Geesterense goederenbezit van Bernardus Antonius Röbbken met ruim 10 hectare uitgebreid⁶³. Daarnaast had hij in 1857 op de veiling van het niet ver van de Vermolen gelegen erve en goed De Graaf, 16 van de in totaal 22 veilpercelen verworven⁶⁴. Ongehuwd overleed Bernardus Antonius Röbbken op 11 juli 1873 en bij zijn testament van 3 november 1872 had hij zijn neven Johannes Hermannus en Gerardus Antonius Eenhuis tot zijn enige erfgenamen benoemd onder voorbehoud van legaten aan zijn dienstmeid en de R.K. kerk van Albergen. Zijn op ruim 164.000 guldens getaxeerde nalatenschap bleef drie jaren lang gemeenschappelijk aan de gebroeders Eenhuis toebehoren. In verband met de opheffing van de gezamenlijke rekening van de cichoreifabriek te Albergen, vond op 29 juli 1876 de boedelscheiding plaats. Niet alleen de nalatenschap van hun oom Bernardus Antonius Röbbken, maar ook die van hun ouders Eenhuis-Röbbken en grootouders Röbbken-Hilbing, alle drie nalatenschappen ter waarde van in totaal 185.428,24 guldens, werden bij deze boedelscheiding betrokken. Aan de oudste broer Johannes Hermannus werd o.a. de Vermolen toegedeeld. De Albergenese cichoreifabriek ging naar de jongste broer Gerardus Antonius⁶⁵.

Het verval en de afbraak van de Vermolen

Johannes Hermannus Eenhuis, de oudste zoon van Johannes Gerhardus Georgius Eenhuis en Geertruida Röbbken, aanschouwde het levenslicht te Ootmarsum op 7 maart 1838. Na het overlijden van zijn vader had hij de grutterszaak overgenomen. Te Tubbergen huwde hij op 18 juli 1866 met Maria Francisca van den Bosch, een zuster van de plaatselijke notaris Gerardus van den Bosch. Zoals in 1924 zou blijken - toen de nalatenschappen van de zeven

ongetrouwd gebleven broers en zusters van Maria Francisca van den Bosch geheel en al afgewikkeld werden⁶⁶ - was dat huwelijk in vermogensrechterlijke zin bijzonder vruchtbaar, althans voor drie van de vijf uit dat huwelijk voortgesproten kinderen. Hierdoor werd de toch al vermogende familie Eenhuis bijzonder rijk. Maria Francisca was in 1842 te Udenhout geboren als dochter van notaris Andries van den Bosch en Maria Couwenberg. Toen haar broer Gerardus in 1863 tot notaris ter standplaats Tubbergen werd benoemd, verhuisde ze naar Tubbergen. Zoals reeds vermeld was Maria Francisca de enige van de acht kinderen uit het ouderlijk gezin die in het huwelijksbootje gestapt was. Uit dat huwelijk zijn tussen 1867 en 1873 drie zoons en twee dochters voortgekomen, te weten Hermannus in 1869, Maria Antonia in 1871, Gerardus in 1873 en Ludovicus in 1875. Van hen stierven de oudste en de jongste vlak na hun geboorte. Op de vrij jonge leeftijd van 44 jaar stierf Maria Francisca op 4 september 1887. Haar weduwnaar en erfgenaam van haar huwelijksheft, Johannes Hermannus, overleefde haar ruim 7 jaren en overleed op 21 oktober 1894, slechts 56 jaar oud. Na aftrek van de schulden en openstaande rekeningen bedroeg zijn nalatenschap ruim 84.500 gulden, die aan hun drie kinderen elk voor $\frac{1}{3}$ deel toekwam. Pas in 1900 werd de scheiding en deling van de ouderlijke boedel voltrokken. Aan Gerardus J.M. Eenhuis werd ondermeer de Vermolen met aanhorigheden, waarvan de omvang 42 hectare groot was, toegewezen⁶⁷.

Na een tijdje als volontair in de gemeente-administratie gewerkt te hebben, werd de nieuwe eigenaar van de Vermolen, Gerardus J.M. Eenhuis, in 1907 tot burgemeester van Losser benoemd. In hetzelfde jaar huwde hij op 6 november te Oldenzaal met de daar geboren Josephina Catharina Maria Kock, waarbij zijn oom Gerardus van den Bosch als een van de getuigen optrad. Uit dat huwelijk werd in 1909 hun enige kind, Louise Catharina Francisca Maria geboren. Na 12 jaar burgemeester van Losser geweest te zijn werd hij in 1919 burgemeester van de gemeente Lisse, wat hij tot en met 1931 bleef. Sinds omstreeks 1870 bleek de oliemolen de enige in werking zijnde oliemolen in de wijde omtrek te zijn. De klanten kwamen met hun kool- en raapzaad uit heel Twente, zelfs uit verafgelegen plaatsen als Ommen, Coevorden en Hardenberg⁶⁸. De - reeds door enkele generaties van de familie Busscher bediende - oliemolen bleek reeds vóór 1905 niet meer verpacht te zijn. Het boerderijgedeelte ervan werd wel verpacht en wel voor 125 gulden per jaar van 1905 t/m 1909, daarna voor 140 gulden t/m 1921. Uit de opbrengsten van het slaan van olie mocht de landbouwer en oliemulder Gerardus Busscher slechts $\frac{1}{3}$ deel houden en moest hij $\frac{2}{3}$ deel afdragen aan de eigenaar G.J. Eenhuis. De inkomsten uit het $\frac{2}{3}$ deel van de opbrengsten voor Eenhuis over de jaren 1905 - 1913 zijn opgetekend in het pachtboek⁶⁹. De totale opbrengst over deze jaren bedroeg f 1374,45, hetgeen neerkwam op een gemiddelde jaarlijkse opbrengst van f 152,71. De oliemulder Busscher mocht in deze jaren in totaal f. 458,15 - zijnde het $\frac{1}{3}$ deel - houden, hetgeen neerkwam op gemid-

deld f. 50,90 's jaars. Eenhuis toucheerde in totaal f. 916,30, wat gemiddeld f. 101,81 per jaar was.

Ten tijde van Ter Kuile's bezoeken in de herfst van 1921 bleek de uitheipalen bestaande fundering van de oliemolen nogal verrot te zijn, zodat in de komende winter niet gemalen zou kunnen worden. Daarnaast liep de olieslagerij toen op zijn eind, door de zomerse droogte was geen raapzaad meer rijp geworden en bovendien werd de olie goedkoper geïmporteerd en tevens werd steeds meer petroleum gebruikt. Niet alleen om die redenen, maar ook omdat hij enkele keren door het bestuur van het waterschap De Regge, afdeling Schipsloot verzocht werd de oliemolen en de stuw ten behoeve van een betere waterafvoer te laten afbreken, dacht Eenhuis er dan ook niet aan, herstelwerkzaamheden aan de oliemolen te laten verrichten⁷⁰.

De afbraak geschiedde al gauw, echter niet door mensenhanden, maar door Moeder Natuur. Op 17 mei 1922 werd de oliemolen namelijk ten gevolge van een doorbraak een ruïne, hierdoor droogden de steeds minder wordende inkomsten volledig op. Pas in 1930, acht jaren na de doorbraak, werd de ruïne, op de kollergang na, opgeruimd. Met de amovering kwam een einde aan het bestaan van de reeds in 1323 genoemde molen. De molenstenen bleven op hun plaats staan, waarna ze in 1975 werden overgebracht naar het intussen gerestaureerde dorpsshuis Erve Kampboer achter de R.K.-kerk van Geesteren (O)⁷¹.

Johannes Hermannus Eenhuis (1838 - 1894), grutter en bleker te Ootmarsum, van 1873 tot en met 1876 mede-eigenaar en sindsdien de eigenaar van het Vermolen-complex. Foto uit c. 1890. (Foto uit particulier bezit)

De ondergrond van de olie- en watermolen de Vermolen, 1930 - heden

Na het opruimen van de ruïne van de olie- en watermolen in 1930 bleef het sinds 1832 geldende kadastrale nummer ongewijzigd bestaan; de ondergrond werd sindsdien niet meer gebruikt als bouw- en/of weiland maar bleef braak. De ondergrond van de Vermolen werd sindsdien onderdeel van het gecombineerde erve en goed Meijer ofwel 'de Organist' en de Horst, dat sinds 1916 aan drie generaties van de familie Droste - eerst J. Droste, later G.H. Droste, en vervolgens Th.J.J. Droste - werd verpacht⁷². Na het overlijden van Gerardus J.M. Eenhuis op 28 september 1947 ging zijn nalatenschap naar

Gerardus J.M. Eenhuis op 28 september 1947 ging zijn nalatenschap naar zijn enige dochter Louise onder last van het volle vruchtgebruik voor haar moeder, hetgeen bij de boedelscheiding in 1950 bevestigd werd⁷³. In 1965 verviel het vruchtgebruik door het overlijden van de vruchtgebruikster en werd Louise de volle eigenaresse van de ondergrond van de olie- en watermolen de Vermolen, alsmede het hele Vermolencomplex.

Louise bleef haar hele leven ongehuwd. In 1934 had ze op de R.K. School voor Maatschappelijk Werk te Amsterdam haar diploma Maatschappelijk Werk behaald en na enkele tijdelijke betrekkingen in Bloemendaal, Amsterdam en Londen ging ze in 1937 in de kinderbescherming. Eerst als assistente van de ambtenaar voor de Kinderwetten voor de Vereniging 'Pro Juventute' te Haarlem, later als maatschappelijk werkster bij de Raad voor de Kinderbescherming, eveneens te Haarlem. Intussen was ze van Lisse naar Heemstede verhuisd. Haar maatschappelijke carrière werd reeds vóór haar pensioengerechtigde leeftijd afgesloten doordat ze om gezondheidsredenen werd afgekeurd. Louise stierf te Haarlem op 16 juli 1984. Bij haar testament had Louise al haar onroerende goederen behorende tot het Vermolencomplex onder voorwaarde van de betaling van de successierechten, aan de pachters gelegateerd. Zo werd het erve en goed Meijer ofwel de Organist met de ondergrond van de olie- en watermolen de Vermolen dan ook op 23 mei 1984 ten overstaan van de Tubbergse notaris mr. G.W.J.M. Zonder naar de pachters ervan, Theo J.J. Droste en zijn echtgenote Geertruida G.V. Haselbekke, overgedragen⁷⁴.

Thans herinnert er - op de twee molenstenen op het erve Kampboer na - niet veel méér aan zowel het bestaan als de geschiedenis van de olie- en watermolen de Vermolen, dan de straatnamen 'Eilersweg' en 'Vermolenweg', de veldnamen 'Vermolenhoek', 'Vermolenbroek' en 'Eilershoek', en tot slot de molenkolk zelf, door welke kolk het water van de Molenbeek, ook wel de Broekbeek genaamd, nog steeds stroomt.

Louise Catharina Francisca Maria Eenhuis (1909 - 1984), begin jaren zeventig van deze eeuw.

(Foto uit particulier bezit)

J.H. Wigger

NOTEN

57. RAO, Archieven Notarissen in Overijssel, inv.nr. 4029, akte nr. 98 (L.J. Barendtzen Tubbergen).
58. RAO, Archieven Notarissen in Overijssel, inv.nr. 4031, akte nrs. 313, 319 en 330 (L.J. Barendtzen Tubbergen). De onderhandse koopakte d.d. 25 mei 1819 tussen het echtpaar Donckermann-Hallbrood en H.A. Röbbken en G.J. Hofland, bevindt zich in de archivalia mw. L.C.F.M. Eenhuis. Deze akte is door de Ontvanger der Registratie te Almelo, G. Auffmorth geregistreerd.
59. RAO, Kadaster Kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 211, akte nr. 124. Op 29 juli 1876 vond de boedelscheiding van de nalatenschappen van B.A. Röbbken, zijn ouders Eenhuis-Röbbken en grootouders Röbbken-Hilbing tussen de gebroeders Eenhuis plaats, daaronder viel ook de boekhouding van de cichoreifabriek vanaf het jaar 1799.
60. RAO, Archief Onderprefect Almelo, inv.nrs. 303-304. (Registre Civique, Arrondissement Almelo, onder het reg.nr. 12086 werd 'Hermen Ropken, arbeider, 23 maart 1760' ingeschreven als kiesgerechtigde.
RAO, DTB-xerox-inv.nr. 110, p. 59, inv.nr. 113, p. 38. en inv.nr. 111, p. 75.
61. RAO, Kadaster Minuutplans 1832, inv.nr. 1209 Gemeente Tubbergen sectie K, 2e blad, nr. 51.
RAO, Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels van Eigenaren (O.A.T.), 1832, inv.nr. 77.
62. RAO, Memories van Successie, kantoor Almelo, inv.nr. 85 (maand februari).
RAO, Kadaster Kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 59, akte nr. 79.
63. RAO, Kadaster Kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 80, akte nr. 3 (en vervolg in deel 81).
64. RAO, Archieven Notarissen in Overijssel, inv.nr. 3217, akte nrs. 26 en 34. (G.B. ten Pol Ootmarsum, d.d. 28 maart en 4 april 1857). Het erve en goed De Graaf behoorde zelf tot en met 1809 tot het zgn. Veermolen-complex. In 1809 werd dat erve en goed verkocht aan ene Johannes Huiskes.
65. RAO, Memories van Successie, kantoor Almelo, inv.nr. 122, reg.IV-nr. 3/6361.
RAO, Kadaster Kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 211, akte nr. 124.
66. Op 15 januari 1924 werden ten overstaan van notaris J. van Ham te Kaatsheuvel (Noord-Brabant) de nalatenschappen van de broers en zusters Van den Bosch tussen Herman, Gerard en de onder curatele van haar broers verkerende Maria Antonia Eenhuis verdeeld. (Archivalia L.C.F.M. Eenhuis).
67. RAO, Memories van Successie, Kantoor Almelo, inv.nr.158, reg. IV-nr. 6/1824.
RAO, Kadaster Kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 372, akte 107.
68. Hans Frieke, Herman Hagens en Ton Meesters, Nederlandse Watermolens in oude ansichten, (Zaltbommel, 1994), foto 12.

69. Het pachtboek over de periode 1905 tot en met 1984 bevindt zich in de archivalia mevrouw L.C.F.M. Eenhuis.

jaar en maand	$\frac{2}{3}$ opbrengst	totale opbrengst p.j.
1905, dec	71,80	107,70
1906, apr	26,-	
1906, dec	62,-	132,-
1907, mei	22,60	
1907, nov	20,-	63,90
1908, feb	111,20	
1908, nov	7,20	177,60
1909, apr	164,-	246,-
1910, jan	122,-	122,-
1911, jan	145,-	217,50
1912, apr	58,50	87,75
1913, mrt	106,-	159,-

70. Ter Kuile, a.w., p. 95.

71. Frieke e.a., a.w., foto 12.
Hagens, a.w., p. 474.

72. In 1916 werd de pachter G. Meijer middels een deurwaardersexploit de pacht van het erve Meijer ofwel de Organist opgezegd. (Archivalia L.C.F.M. Eenhuis). Vanuit Langeveen streken Jans Droste en Gezina Bertels en hun vier kinderen alsmede Jans broer Gerard Johan op het erve Meijer neer. (Gemeentearchief Tubbergen, Bevolkingswijkboeken, Wijk E (1911 - 1923), E 106 later 161).

73. RAO, Kadaster Kantoor Almelo, Register van Overschrijvingen, deel 1146, akte nr. 29.

74. RAO, Kadaster Kantoor Zwolle, Register van Overschrijvingen, deel 4966, akte nr. 4.

Zie ook het artikel 'Laatste wil van de vorig jaar overleden mevrouw Louise Eenhuis: Boerderijen aan pachters geschonken' in Dagblad Twentsche Courant van 14 februari 1985.

Zwaleman

De geur van vers hooi

Er zou nog een 'krönnenzommer' achteraan kunnen komen; zo'n nazomertje in oktober waarin de kraanvogels overvliegen. Maar de echte zomer is toch ook dit jaar weer voorbij. De zon, die in augustus het rieten dak van mijn museum-op-zolder stooft, zal mij voorlopig niet meer laten puffen. Maar daarmee vervluchtigt ook de lekkere geur van het 'gebraden riet', die me telkens weer als ik de steile trap had beklommen, in de tijd terug zette. Tenslotte was het ooit een hooizolder waar - op het erve Brooks-Niehof bij Gelselaar - mijn collectie Zwaleman nu is ondergebracht. Behalve mijn bodenvondsten uit het Euregiogebied, kun je er alle facetten van het traditionele boerenhuis terugvinden. Dus zelfs de geur van gedroogd gras, oftewel hooi. Riet is immers ook een grassoort.

Echt hooi zie of ruik je weinig meer bij ons. Wim Rietman (what's in a name?) uit Diepenheim heeft deze zomer zijn laatste voer binnengehaald tijdens een feestje in de raadszaal, dat wel het laatste 'heumöältje' van Twente zal zijn geweest. Op 10 juni werd daar onder de titel 'De geur van vers hooi' het zesde boek gepresenteerd in de serie 'Dag stedeke van gisteren'. Uitgegeven door de Overijsselse Bibliotheek Dienst, evenals zijn voorgangers, te weten: 'Dag stedeke van gisteren', 'De glans van kinderkopjes', 'Met de voeten in het fornuis', 'Met de grote trom voorop' en 'Brummels plukken'.

Drie plaatselijke VIP's, onder wie mevrouw Blaak als (waarschijnlijk) laatste burgemeester van het tot fuseren gedoemde stedeke, kregen de eerste exemplaren. Wim Rietman en medeproducer Jan Bittink gaven te kennen, dat de serie hiermee wel compleet is, al wordt er wellicht nog meegewerkt aan het plan van de historische vereniging 'Oald Deepn' om in 1999 een boekwerk uit te geven. Overigens waren de opgelegde 800 exemplaren bij voorintekening al grotendeels verkocht.

De boekjes over het stedeke van gisteren zouden van mij, zo ik dat te vergeven had, een kwaliteitskeurmerk krijgen voor historische Twente-uitgaven. Gezellig keuvelend dist Wim Rietman de verhalen op die hij in talloze gesprekken met oude ingezetenen te horen heeft gekregen. Heus niet allemaal 'sterke' verhalen, maar wel bijdragen aan een beeld van de wereld van gisteren, waar je 'dag' tegen zegt, omdat het zo sympathiek aandoet. Het gewone dagelijkse, 'dorpse' leven legt hij vast in snapshots, levendiger dan de meeste fotografen het destijds deden. En tegelijkertijd worden de

geschiedkundige gebeurtenissen op een rij gezet, zodat de feiten geen geweld wordt aangedaan. De gretige lezer én de speurmeus komen aan hun trekken. De boekjes zijn stuk voor stuk propagandisten voor een manier van schrijven die het verwijt dat historie per definitie 'droog' zou zijn het zwijgen oplegt. Goed, er reed ooit een trein tussen Neede en Hellendoorn en daar is al heel wat over gepubliceerd, inclusief dienstregelingen en vervoerscijfers. Maar in het volgende boek over onze oostelijke lokaalspoorlijntjes (dat op stapel staat) hoeft nu niet meer te ontbreken, dat de boerenzoons die in Diepenheim gingen dansen, onderweg gewoon vanuit hun weiland op de treeplank sprongen. Rietman onthult dat. Zijn boeken staan vol van zulk voedzaam bronnenmateriaal. Zo vol als een zwaar beladen hooiwagen.

'De geur van vers hooi' heb ik nog niet gelezen, maar de titel alleen al opent voor mij een poort naar het verzonken paradijs van toen. Nostalgie is een onbetrouwbare leidsman, want de ouwe tijd was heus niet altijd en overal even goed. Maar op het platteland van toen zou ik best weer willen leven (met m'n auto dan). Dat besepte ik toen mijn oudste dochter na de vakantie terug kwam met enthousiaste verhalen over Denemarken. Ooit heb ik in Polen een stukje jeugdland teruggezien, met kringelende houtvuurrook uit boerderij-schoorstenen en boerenpaarden voor boerenkarren. Het boeit je, maar je beseft ook de armoede die het uitstraalt. Mijn dochter zag in het rijke Denemarken de korenvelden vol bloeiende onkruiden terug uit haar prille jeugd in ons eigen 'goede' Twente. En verbaasde zich bovendien over de properheid van stad en land daarginds, waar ze toch ook het afval van onze westerse 'beschaving' kennen. Om nog maar te zwijgen van al die knusse vakwerkhuisjes tussen de stokrozen.

Het was er nog warm ook, net als bij ons deze augustus. We zouden best eens wat meer die kant op kunnen gaan en weer vers hooi ruiken. Maar eerst natuurlijk dat boekje van Willem Rietman lezen!

A. Buter

DE KAARTENVERZAMELING VAN DE OUDHEIDKAMER TWENTE

De inventarisatie en automatisering

In het voorjaar van 1997 hebben dhr. J.C.N. Schrijver en ondergetekende het inventariseren en automatiseren van de kaartenverzameling van de OKT afgesloten. Wij beëindigden die leerzame en interessante klus na acht jaar met veel genoegen en willen er hier graag kort verslag van doen. Op verzoek van de toenmalige secretaris van de OKT, mw. C. Sinninghe Damsté-Hopperus Buma, gingen we in 1989 aan het werk. Onder de hoede en met aanmoediging van dhr. H. Hagens, die al ruim honderd kaarten had beschreven in het inventarisboek, begon dhr. Schrijver met het inventariseren van de rest, die op nog zo'n honderd kaarten werd geschat. Hij bedacht al snel dat het systematisch opschrijven van de gegevens van elke kaart in het grote inventarisboek de toegankelijkheid wel wat, maar toch niet erg zou vergroten. Daarom bekeken we samen of dat met gebruik van de computer beter zou kunnen. We hoefden het wiel niet uit vinden want na enig zoeken bleek er net een landelijk systeem voor het beschrijven, in de computer brengen en toegankelijk maken van kaarten ontwikkeld te zijn. De gegevens van de kaarten worden daarbij met behulp van een speciaal programma ingevoerd en gaan daarna via diskettes naar de Koninklijke Bibliotheek (KB) in Den Haag waar de Centrale Catalogus voor Kartografie (CCK) is ondergebracht. Het bestuur van OKT gaf toestemming met de CCK mee te doen en zo begon het project: inventarisatie en automatisering van de kaartenverzameling.

Van elke kaart werden de gegevens over het gebied dat op de kaart staat, de maker en de uitgever ervan, de grootte en de uitvoering van de kaart en verdere informatie met de hand in het inventarisboek geschreven. Daarna werden die gegevens volgens de CCK-voorschriften in de computer vastgelegd. Dat bleek nog een hele toer die veel tijd kostte. Al na korte tijd bleek dat er toch wat meer kaarten waren dan eerst was verondersteld. Bovendien waren er in de bibliotheek van de OKT nog een aantal atlassen die er ook bij hoorden. Daardoor werd het een groot karwei waar we een of twee morgens per week samen aan werkten tot we het, met enige opluchting, begin dit jaar konden afsluiten. Uiteindelijk waren er 1150 kaarten en atlassen van de OKT in de CCK ingebracht. Eenieder die dat wenst kan die catalogus raadplegen en zo te weten komen welke kaarten er waar bewaard worden. Behalve de verzameling van de OKT zijn de verzamelingen van de KB zelf en van het Staringcentrum van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO) geheel in de CCK opgenomen. Daarnaast zijn er ook enkele deelverzamelingen ingebracht. Helaas zijn (nog?) lang niet alle kaartenverzamelingen in Nederland in de CCK te vinden door gebrek aan geld of menskracht voor het inbrengen van de gegevens bij veel organisaties die kaarten beheren.

De beschrijvingen van de kaarten van de OKT zijn door de KB op papier afgedrukt en in een map in de bibliotheek van het Van Deinse Instituut ter inzage. Daarnaast is door ons zelf een speciaal computerprogramma gemaakt waarmee snel alle bij een naam of een gebied passende kaarten van de OKT kunnen worden opgezocht en de beschrijvingen kunnen worden getoond of op papier afgedrukt. Het bestuur van het Van Deinse Instituut beraadt zich nog over de manier waarop de catalogus ter beschikking kan worden gesteld.

Behalve de kaarten zijn ook 120 kopieën van kadastrale kaarten van Twentse gemeenten apart beschreven in het inventarisboek. Ze zijn niet in de catalogus opgenomen.

Na het afsluiten van het projekt is de zorg voor de kaarten en het geven van hulp bij het opzoeken en de inzage van kaarten of het zoeken van informatie over kaarten overgedragen. Elke vrijdagmorgen zijn onze opvolgers, de heren J.J.S. Reijsoo en J.G. de Winter, daarvoor in het Van Deinse Instituut aanwezig. Het is wel verstandig voor een bezoek een telefonische afspraak te maken.

De verzameling kaarten van de voormalige Twente Akademie zal door hen worden toegevoegd aan de CCK evenals kaarten die door schenking worden verkregen.

L.A.M. Verbeek

UIT DE KAARTENVERZAMELING VAN DE OUDHEIDKAMER TWENTE

Kadastrale kaarten van de OKT

Naast de andere kaarten zijn in een apart hoofdstuk de kadastrale kaarten van de Oudheidkamer Twente ondergebracht. Het zijn er in totaal 120 in diverse uitvoeringen. Sommige exemplaren zijn in tweevoud aanwezig. Het zijn de kaarten van een aantal gemeenten in Twente. Er is weinig systematiek in het geheel. Van de gemeente Lonneker zijn vrijwel alle bladen er. De gemeenten Borne en Enschede zijn goed vertegenwoordigd. De gemeente Almelo ontbreekt totaal. Door de niet op het noorden gerichte oriëntaties is het lastig de gezochte percelen op de kaart te vinden. Dat wordt nog verder bemoeilijkt doordat de kadastrale kaarten niet op dezelfde schaal zijn getekend. Voor steden en dorpen met hun bebouwingen werd de schaal 1:1.250 gebruikt. Voor het landelijke gebied met een verspreide bebouwing werd een schaal van 1:2.500 aangehouden. Tenslotte werd voor terreinen met percelen gemiddeld groter dan 2 ha een schaal 1:5.000 gebruikt. Pas tegen het eind van de 19de eeuw werden de nieuwe kaarten getekend met de

schalen 1:1.000 of 1:2.000. De kwaliteit van het papier van de kaarten is rond-uit slecht. Het is riskant de kaarten frequent ter hand te nemen. Mede gezien de onvolledigheid lijkt het raadzaam werkelijk geïnteresseerden te verwijzen naar het Rijksarchief in Overijssel te Zwolle, waar de complete verzameling van kadastrale kaarten van Twente zich bevindt.

Kadastrale kaarten dateren vanaf 1832 in de moderne vorm en hadden als eerste doel het vastleggen van het onroerend goed, zijn eigenaar en zijn gebruiksdoel, om vervolgens de onroerend-goedbelasting per perceel vast te kunnen stellen. Uiteraard bestonden er voor 1832 onroerend-goedbelastingen onder diverse namen (o.a. de Verponding van Twente in 1601, waarvan het register in boekvorm nog steeds bij het Van Deinese Instituut verkrijgbaar is!). Maar de belastingplichtigen waren toen al onwillig om te betalen, wat nog bevorderd werd door de vele privilegiën van zekere rangen, standen en steden, die vrijstelling van gehele of gedeeltelijke belastingen kregen of hadden. Vóór de Franse tijd was er geen centrale administratie van het grondgebruik. Op regionaal niveau werden grondboekhoudingen aangelegd in verband met grondbelasting en waterschapslasten. De overheid moest nu eenmaal middelen verwerven om haar bestuurlijke taken uit te voeren. In 1632 werd door de Republiek een regeling vastgesteld voor de heffing van belasting op onroerend goed. In de 18de eeuw werd door de Raad van State een poging ondernomen om tot een nationaal kadaster te komen. De metingen waren in 1794 gereed, maar de resultaten verdwenen in de bekende lade door de Omwenteling van 1795. In de tijd van de Bataafse Republiek werden de werkzaamheden voortgezet, want er werd besloten een onroerend-goedbelasting in te stellen van 1 of 1/2 procent. Onder het Koninkrijk werd het werk, voor een deel afwijkend van het Franse systeem, voortgezet, zij het in een zeer traag tempo. Doch bij de inlijving bij Frankrijk werd de Franse wetgeving voor Nederland van toepassing verklaard en moest alles opnieuw worden gedaan. Zo duurde het tot 1832 eer het opmeten van alle percelen, grosso modo, voltooid was en het kadaster formeel werd opgericht. Het kreeg mede tot taak de administratie van de bewaring der hypotheeken. De twee hoofdoelen van het kadaster zijn niet veranderd. Anderzijds is de organisatie van het kadaster met de openbare registratie (KADOR) bij voortduring bijgesteld en veranderd. Maar dat is een verhaal apart.

J.C.N. Schrijver

OUDE HAARDKUIL GEVONDEN OP HET ERVE SENKELDAM BIJ GOOR

In augustus 1996 was ondergetekende in de gelegenheid om een interessante oude vuurplaats te leren kennen, die bij de renovatie van een L-vormig hallehuis aan de Deldensestraat 117 te Goor door de jonge landbouwer Bert Kamp werd aangetroffen onder het vloerniveau van de woonkeuken. Circa 20 cm onder de vloerplanken, links 3,50 m en rechts 2,40 m van de huidige vuurplaats verwijderd, boven en onder 1,82 en 3,80 m (laatste maat is de afstand ten opzichte van de stapelmuur aan de deelszijde). De opmetingstekening verduidelijkt de situatie. Er werd een vast patroon van donkergrijze, onregelmatig gevormde grote en kleine vuurstenen aangetroffen.

Centraal neergelegd, met als functie vuurplaats, was het grootste stuk, afmetingen 22 x 29 cm. Het was te zien dat hier het open vuur van het voormalige los hoës gebrand heeft. Dat was vast te stellen aan de hand van verkleuringen. De stukken zandsteen waren in zand gebed. Kransvormig zijn kleinere vuursteenstukken toegepast, qua omtrekmaten wisselend van 8x6, 6x9, 5x5, 3x6, 3x8, 7x9, 7x6, 4x4, 13x9, 5x6, 4x6 cm etc., in totaal 21 verschillend gevormde randsteentjes. De totale diameter is 50 x 50 cm (met onregelmatige contour).

Desgevraagd deelde dr. A.D. Verlinde mij mee de vuurplaats niet exact te kunnen dateren wegens mankerende begeleidende vondsten (aardewerk, etc.). Toch wijst het feit dat het erve Senkeldam in 1475 en 1602 in belastingkohieren genoemd wordt, op een globale datering rond 1500'.

NOOT

Gedurende de afgelopen drie jaren heeft de heer Schrijver de inhoud van de verzameling kaarten van de OKT in acht korte publikaties belicht. Meestal onder de naam 'Uit de kaartenverzameling van de Oudheidkamer' zijn deze artikeltjes te vinden in 't Inschrien:

27e jrg. nr.2, april 1995, p.35-38

27e jrg. nr.3, juli 1995, p.56-57

27e jrg. nr.4, oktober 1995, p.92-95

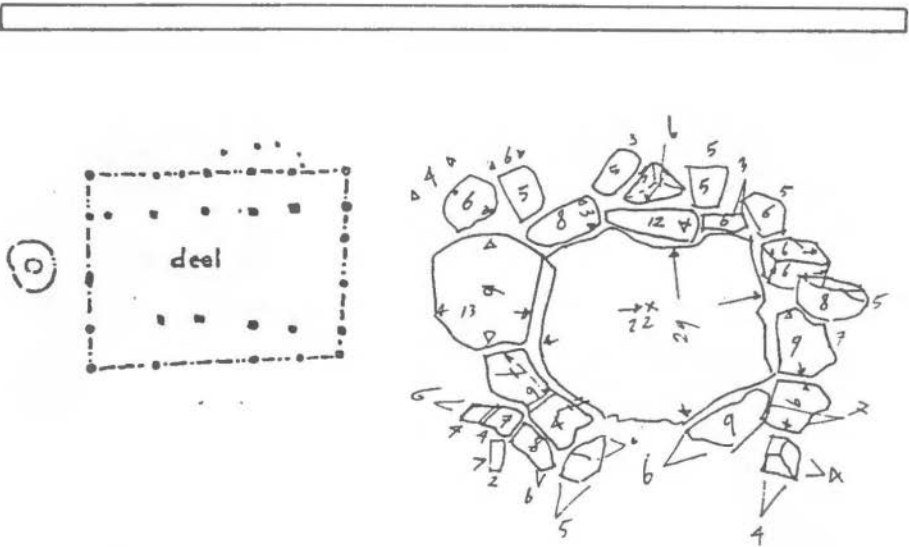
28e jrg. nr.1, januari 1996, p.18-19

28e jrg. nr.3, juli 1996, p.58-59

29e jrg. nr.1, januari 1997, p.19-21

29e jrg. nr.2, april 1997, p.39-40

29e jrg. nr.4, oktober 1997, p.112-113

14de eeuwse los hoes, opgegraven te Lievelede (gem. Lichtenvoorde) en de oude haardkuil van het erve Senkeldam

Aan te nemen is dat het een centrale rol vervulde in een daar aanwezig los hoes, bestaande uit vakwerkbouw met leemvlechtwerkwanden, voorzien van een woldak van roggestro. Iets vroeger was het uit de veertiende eeuw daterende los hoes op het erve Kots in Lievelede bij Groenlo. Daar is ook een vuurplaats aangetroffen in de woonzone². Door de kieren en gaten in de wanden en de walmgaten onder de nok van het dak aan de kopse gevels, zocht de rook zich een uitweg naar buiten³.

Pas in de achttiende eeuw ging men er ook in West-Twente toe over de gevlochten wanden te vervangen door baksteen⁴. Bij het onderhavige erve Senkeldam onder Goor vond dit zelfs pas in 1829 plaats (jaartalsteen woonfrontgevel, initialen van de echtelieden H.J. Senkeldam en Janna Hofland). Janna Hofland was afkomstig uit Deldenerbroek. Cato Elderink schrijft over de oudst bekende vorm van de vuurplaats: „In zijn oude vorm was de haard zeer eenvoudig; niet meer dan een kuil, de haardkuil of rake genaamd, in de vloer. Zijn plaats was tegen of dicht bij het midden van de gevelmuur aan de 'boavenzied' van het huis, vroeger misschien meer naar het midden van het gebouw, dicht naar de deel. In oude losse huizen paste men wel een ijzeren pot als omhulsel van de vuurplaats toe”. Soms hield een ijzeren pot zonder bodem of een ijzeren ring het vuur min of meer bij elkaar.

*Gevelsteen voorzijde huis met initialen van
Berend Jan Senkeldam en Johanna Hofland*

De werkgroep Geschiedenis II van de Stichting Heemkunde Ootmarsum stelt vast: "Dit soort vuren lagen in het voorste gedeelte van het huis ongeveer 150 cm van de voorgevel, zodat men er omheen kon lopen"⁵. Het vuur lag binnen het eerste gebont (= gebintvak tussen de achterste ankerbalkgebinten). Inderdaad slaat daarop de zegswijze in de Twentse streektaal: 'de vrouw en de hoond heurt oonder 't eerste geboont'. Cato Elderink bevestigt de rol van de boerin als hoedster van het open vuur. Voor het boerderijonderzoek is dit de oudste in situ aangetroffen haardkuil in Twente.

E. Jans

NOTEN

1. Het Verpondingsregister van Twente van 1601 (Enschede 1985), nr. 2336
2. R.C. Hekker, 'De ontwikkeling van de boerderijvormen in Nederland', in: Duizend jaar bouwen in Nederland, (Amsterdam 1957), p. 214, afb. 26
3. Vgl. "Um'n Heerd, geschiedenis van de Twentse haardstede", Stichting Historische Kring Vasse Mander Hezingen (1982), p. 13
4. Vgl. J. Jans, 'Landelijke bouwkunst in Oost-Nederland', (Enschede 1967), afbeeldingen

DE GOORSE BANDIJK

Over de Goorse bandijk zijn in het verleden diverse publicaties verschenen¹. De auteurs lieten ons echter over een tweetal zaken in het ongewisse en wel over:

- de ouderdom van de Bandijk
- de wijze en het tijdstip waarop de Bandijk ophield te bestaan.

Allereerst iets over het begrip 'Bandijk'. Bandijken komen in ons waterrijke land vaker voor. Zij dienen als waterkering en het onderhoud ervan kwam oorspronkelijk ten laste van de ingelanden. Hoewel de Goorse Bandijk ook met water te maken had was zijn functie een geheel andere. De bisschop van Utrecht, tot wiens rechtsgebied een groot deel van Twente behoorde, had, wanneer hij deze streken bezocht, zijn domicilie op de burcht welke zich eens ten noordoosten van het huidige Goor bevond. Daar de weg daarheen vanaf de westzijde van Goor door laag, moerassig, 'goor' gebied liep, liet hij door dat lage gebied een verhoogde weg aanleggen, een weg welke liep door zijn rechtsgebied, door zijn 'ban'², vandaar de naam 'Bandijk'. Duidelijk is wel, dat de dijk niet kon worden onderhouden door de ingelanden. Die waren er immers niet, aangezien hier geen sprake was van een waterkering. Nee, de dijk moest worden onderhouden - en dat is voor ons land een uniek verschijnsel - door een groot aantal met name genoemde Twentse marken en één Sallandse marke(!), welke onder de bisschop ressorteerden. Elke marke kreeg daartoe een nauwkeurig aangeduid gedeelte - perk - toebedeeld dat zij moest onderhouden. En het ging 'alle perken te buiten' wanneer men zich aan zijn verplichtingen poogde te onttrekken, hetgeen nogal eens gebeurde zoals uit de loop van deze bijdrage zal blijken.

Ouderdom van de Bandijk

Hierover zijn de verschillende auteurs het niet eens. Ten Doesschate was op dit punt misschien het meest reëel waar hij schreef dat zonder verdere gegevens de ouderdom niet exact was vast te stellen³. Doordat in de afgelopen paar jaren inderdaad 'verdere gegevens' uit het Goorse gemeente-archief ter beschikking zijn gekomen, kan over de ouderdom van de Bandijk nu wat meer worden verteld. Er is namelijk een afschrift van een brief boven water gekomen die 'dochterstad' Goor aan 'moederstad' Deventer schreef. De brief ging over de moeilijkheden die Goor ondervond bij de inning van een voorname bron van inkomsten, het tolgeld. In bedoelde brief bracht de Goorse magistraat een privilegebrief in herinnering die door Deventer in 1328 was afgegeven. Daarin werd onder andere vermeld dat "meest alle steden en dorpen en ook Holten in Salland ieder zijn gezette steck in onze straat of zoo genaamde Ban Dijck moeten maken.... Van welke tol of weggeld niemand geëximeert is...."⁴. De Bandijk bestond dus al in 1328.

Teneinde tot een nadere precisering te komen zou ik hieraan het volgende willen toevoegen. De Bandijk, welke ongeveer 1 1/2 km lang was, begon even ten westen van het huidige bejaardencentrum Stoevelaar aan de weg naar Markelo, daar waar het landschap licht begint te glooien, hetgeen nog duidelijk te zien is. Nauwkeurige meting geeft aan dat de Bandijk niet doorliep tot het huidige Schild, zoals nog wel eens wordt verondersteld, maar dat hij eindigde tussen de Blankenvoort (nu Spoorstraat) en de Malberg (nu Schoolstraat). Dit is overigens, zij het met enige moeite, ook te zien op het hierbij afgedrukte kaartje, waarop Ten Doesschate de diverse perken heeft afgeletterd en wel vanaf letter A (geheel links) t/m letter X (tussen de Blankenvoort en de Malberg). Nu was het Schild tot aan het midden van de 13de eeuw een moeras dat omstreeks die tijd werd opgehoogd.

Deze operatie was omstreeks het jaar 1280 voltooid⁵. Wanneer nu de Bandijk zou dateren van vóór dat jaar, dan zou deze, zeker gezien het feit dat er toen, zoals gezegd, nog sprake was van een moeras, ongetwijfeld zijn doorgetrokken tot aan het huidige Schild, in de onmiddellijke nabijheid waarvan zich meergenoemde burcht bevond. Daar echter de Bandijk eindigde tussen de Blankenvoort en de Malberg, mag worden aangenomen dat dáár de 'aanloop' naar het Schild begon en de Bandijk dientengevolge op die plaats overbodig werd. Het lijkt mij daarom verantwoord te stellen dat de Bandijk werd aangelegd omstreeks het jaar 1280.

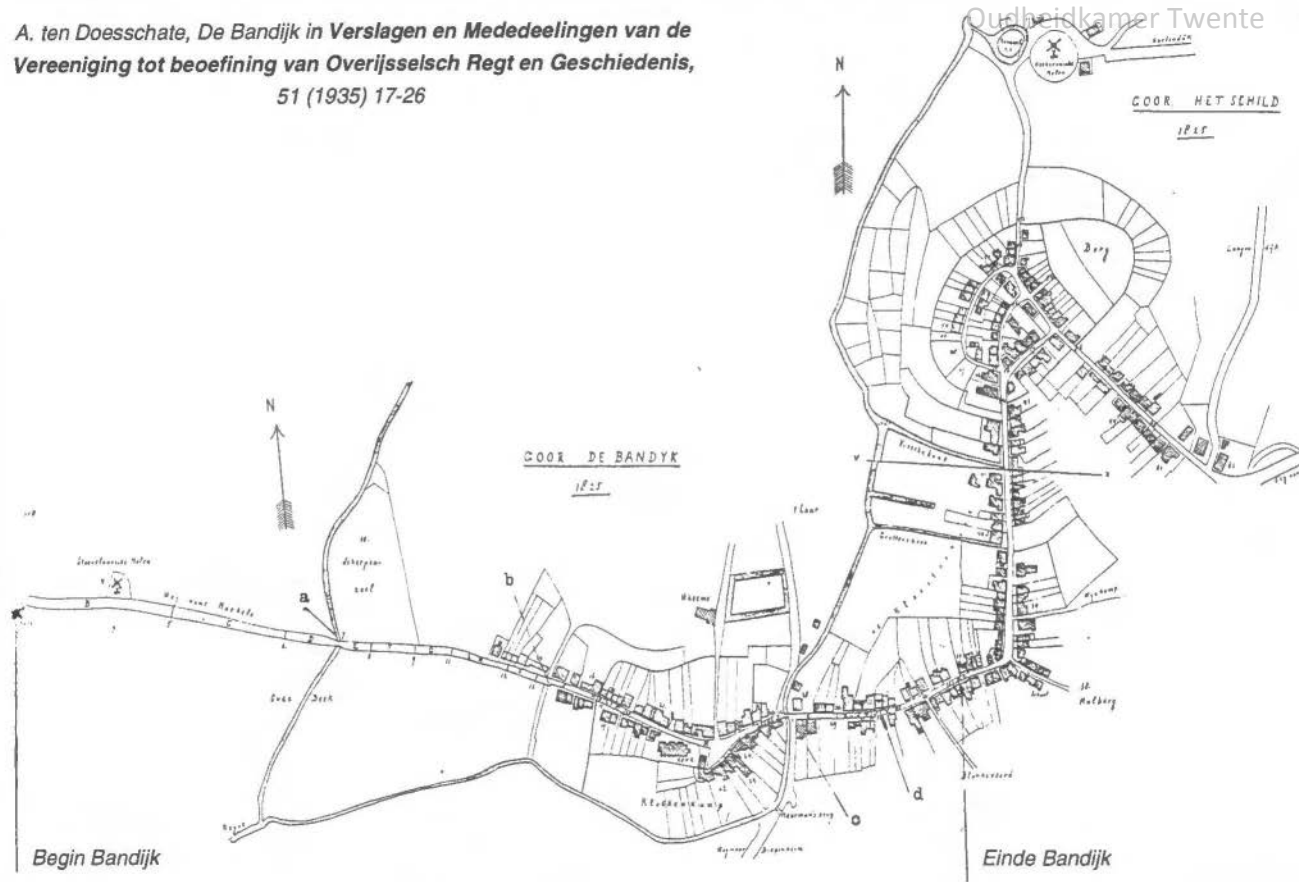
De wijze en het tijdstip waarop de Bandijk ophield te bestaan

De enige die hierover, zij het heel summier, heeft gepubliceerd is Snui⁶. Door het reeds genoemde beschikbaar komen van nieuwe gegevens kan nu ook hierover wat meer worden meegedeeld. Het enthousiasme van de marken om dikwijls ver van huis een deel van een dijk, waarmee ze geen enkele affiniteit hadden, te onderhouden was nihil. Men probeerde op alle mogelijke manieren de verplichtingen te saboteren. Dat werkte niet inspirerend op Goor, dat er op een gegeven ogenblik ook met de pet naar ging gooien. Het is dan ook niet vreemd dat in 1813, na de Franse overheersing, het Koninkrijk der Nederlanden een Bandijk aantrof welke zich in een zeer deplorabele toestand bevond. Niet alleen de weg maar ook de vier bruggen welke de Bandijk binnen Goor telde, verkeerden in een zeer slecht staat. Die bruggen werden veelal genoemd naar de onderhoudsplichtige, zoals hieronder blijkt.

AANDUIDINGEN OP DE KAART

Bruggen	locatie	onderhoudsplichtigen
Berghuizer of Rosmansbrug	a	50% Goor, 50% Berghuizen
Woolderbrug	b	Woolde
Steenen brug over de Regge	c	Beckum, Stepele, Eppensolder en Bentele
Losserdijkerbrug	d	Losser

A. ten Doesschate, *De Bandijk in Verslagen en Mededeelingen van de
Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis,*
51 (1935) 17-26

Op 30 september 1815 vond er een belangrijke vergadering plaats op het Goorse raadhuis. Tijdens die vergadering werd besloten contact op te nemen met de directie van Waterstaat, teneinde deze te verzoeken "de geheele straat en alle bruggen in Goor, als een gedeelte uitmakende van de groote weg no. 9 van Utrecht naar de Munsterse grenzen" ten laste van het Rijk te doen komen⁷. De actie had succes want de minister van Waterstaat en Publieke Werken ging met het voorstel accoord en vanaf 28 oktober 1815 kwam het onderhoud van de gehele Bandijk ten laste van Waterstaat⁸. Wie denkt dat hiermee de zaak prettig geregeld was komt bedrogen uit. Op 10 april 1820 besloot de Koning namelijk het beheer en de directie van de grote wegen in Overijssel aan Gedeputeerde Staten van Overijssel over te dragen⁹. Deze togen met frisse moed aan het werk en er leek geen wolkje aan de lucht te zijn. Dit leek inderdaad zo want een jaar later ontving de Goorse burgervader een brief van Gedeputeerde Staten waarin stond vermeld dat 'de groote wegen' in twee klassen waren ingedeeld en dat de Bandijk de status van klasse 2 verworven had¹⁰. Nu was dat geen reden tot ongerustheid; verontrustender was de zinsnede: "....dat de wegen der 2e Klassen, gelijk mede die der 1e, voor zoo verre laatstgemelden vroeger door de aangelanden en wegpligtigen zijn onderhouden geworden, wederom ten laste van dezelve moeten worden herbragt". En daarmee was men weer geheel terug bij af en begon de ellende met de onwillige onderhoudsplichtigen opnieuw en was de Goorse burgemeester - want hij was de verantwoordelijke man - genoodzaakt weer, net als vroeger, smeekbeden om technische hulp te gaan schrijven. De eerste brieven gingen naar de schout van Hengelo voor de boerschap Woolde en de schout van Losser voor de boerschap Berghuizen. De burgemeester eiste dat de afgevaardigden van de betreffende boerschappen zich binnen acht dagen op het Goorse raadhuis zouden vervoegen om te gaan vertellen hoe zij de defecte bruggen, welke onder hun verantwoordelijkheid vielen, dachten te repareren¹¹. De markenrichter van Berghuizen deelde daarop kort maar krachtig mee dat hij met die brug niets te maken had en de schout van Hengelo hulde zich helemaal in stilzwijgen. Gedeputeerde Staten besloten daarop dat Goor de beide bruggen dan zelf maar provisorisch moest repareren en de kostennota naar de betreffende schouten sturen¹². De bedragen zijn inmiddels door de afdeling Comptabiliteit afgeboekt.

Het zou te ver voeren om alle daarop volgende gebeurtenissen op de voet te volgen. Het kwam er uiteindelijk op neer dat Gedeputeerde Staten een brief schreven aan de burgemeester van Goor alsmede aan de schouten van Wierden, Markelo, Delden, Hengelo, Weerselo, Losser, Tubbergen, Denekamp, Lonneker, Borne en Haaksbergen, waarin werd verzocht om een gezamenlijke bijeenkomst te organiseren teneinde een sleutel te vinden inzake de omslag van de onderhoudskosten van de Bandijk¹³. De vergadering vond plaats op 8 maart 1822 in het Goorse raadhuis. Niet iedereen was

aanwezig. De schout van Weerselo berichtte dat het hem zeer speet niet aanwezig te kunnen zijn hoewel hij het vaste voornemen daartoe had gehad. Het bleek echter op het laatste moment onmogelijk te zijn naar Goor af te reizen "door het verschrikkelijke weder dat dezen morgen plaats had". Hij voegde er aan toe dat het voor "veel van ons die vier of vijf uren afstands van Goor wonen" wel wat veel gevraagd is om die reis te ondernemen¹⁴. Er ontstond tijdens de vergadering een, wat men zou kunnen noemen, juridisch steekspelletje. De aanwezige schouten kwamen namelijk op het illustere idee dat het onderhoud van de Bandijk nooit ofte nimmer voor rekening van de gemeenten was gekomen maar van de respectievelijke marken. En aangezien "bij het reglement van besluit ten plattelande in deze provincie de marken in hun oude regten en pligten hersteld zijnde, het naar hun inzien billijk is, dat deze last ook wederom ten laste van de respectieve marken kome"¹⁵. Dan bleven de nieuw gevormde gemeenten buiten schot. Dat was een slimme redenatie van de schouten en de reactie hierop zou een half jaar op zich laten wachten. Toen kwamen Gedeputeerde Staten erop terug. In overweging werd toen gegeven, alle onderhoudsplichten af te doen kopen en het aldus ontvangen geld te storten in een te vormen onderhoudsfonds, waaruit het onderhoud van de Bandijk dan voortaan zou kunnen worden gefinancierd¹⁶. Goor ging dwarsliggen en wel op grond van de volgende overweging¹⁷. In het verleden, aldus Goor, had men tolgeld mogen heffen en uit de opbrengst daarvan konden de kosten worden betaald. In 1813 was de tol echter opgeheven maar dat feit op zich had voor Goor geen financiële consequenties gehad, aangezien toen de onderhoudskosten ten laste van Waterstaat waren gekomen. Nu echter de eeuwenoude situatie weer was ingetreden en Goor weer als vanouds verplicht was, zijn deel van het onderhoud van de Bandijk op zich te nemen, zou dat alleen bespreekbaar zijn wanneer men ook weer als vanouds in het genot zou worden gesteld van het tolgeld. En daarmee zat de zaak opnieuw muurvast.

De afkoopplannen gingen niet door en goede raad was opnieuw duur. De gouverneur van Overijssel wist het ook niet meer en het enige wat hij nog kon bedenken was, de ongelukkige burgemeester van Goor nog maar weer eens opdracht te geven aan alle nalatige onderhoudsplichtigen - en dat was inmiddels iedereen - een brief te sturen¹⁸. In die brief moest worden gelast op grond van paragraaf 5, artikel 471, 4e boek van het Wetboek van Strafrecht - de letterlijke tekst werd er keurig in het Frans bijgeleverd - dat nu onverwijld aan de wettelijke verplichtingen zou worden voldaan¹⁹. De reacties bleven niet uit. We willen er een paar noemen. De schout van Denekamp wist niet wie in zijn gemeente onderhoudsplichtig was aangezien Denekamp nog maar vijf jaren bestond²⁰. De schout van Holten wist niet anders of de onderhoudsplicht van de Bandijk viel niet onder de burgerlijke maar onder de kerkelijke gemeente en het verbaasde hem dat de burgemeester van Goor daarvan niet op de hoogte was²¹. De schout van Delden was ervan overtuigd dat het hier

ging om een markenaangelegenheid en hij had de brief aan markenrichter Mellink overhandigd²². De schout van Borne had zich uitgesloofd de bandijkplichtigen in de marken Zenderen en Hertme op te sporen maar helaas zonder succes²³. Er gebeurde dus weer helemaal niets met als resultaat dat de toestand van de Bandijk steeds alarmerender werd.

De 'Verwalter Erfmarkenrigter van Beckum', schreef mede namens Jonkvrouwe M.C. Gravinne van Wassenaer als Erfmarkenrigtersche van Beckum onder andere: "Ofschoon in vorige jaren sommige boerschappen in het Gerigt van Delden, onder anderen te Beckum verplicht waren een gedeelte der straat en van eene brug te Goor te moeten onderhouden, is echter thans het soort en het onderhoud van dien weg, waartoe tollen geheven worden, zoodanig veranderd en kostbaarder geworden dat voor die boerschappen zwaarigheid moet gemaakt worden om opnieuw dat veel kostbaarder onderhoud ten haren laste te nemen.... Zo neem ik de vrijheid van te berigten dat die boerschap Beckum niet kan voldoen aan Uw. Ed. missive"²⁴. Dit vertolkte ongetwijfeld enige jaren later de gevoelens van alle onderhoudsplichtigen. Op een gegeven ogenblik ging Koning Willem I in hoogst eigen persoon zich met de zaak bemoeien²⁵. Hij verordeneerde dat er een streep moest worden gehaald door de eeuwenoude verplichtingen. Hij had blijkbaar nog niet nagedacht over de voordehandliggende vraag wie er dán de Bandijk moest onderhouden. Daarover bleef iedereen gedurende drie lange jaren in het ongewisse. Pas in 1827 kwam er uitsluitel²⁶. Origineel kan de 'oplossing' moeilijk worden gevonden. Het is haast niet te geloven maar de gouverneur deelde mede dat Zijne Majesteit er bezwaar tegen had om ".... de stad Goor en de boerschappen uit het kwartier Twenthe te ontslaan van de verplichting tot onderhoud van de traverse van den grooten weg no.1 binnen deze gemeente"! Met andere woorden, de koning had zijn krachtdadige woorden van drie jaren geleden weer volledig ingetrokken en Goor bevond zich, wat de Bandijk betreft, weer in de Middeleeuwen en het einde van deze tragicomedie was nog steeds niet in zicht. De Bandijk bleef practisch onbegaanbaar en Goor bleef goor, zoals de koning bij een vluchtige doortocht door het stadje heel geestig opmerkte.

In verband met de beperkte ruimte is het niet mogelijk alle plaats gehad hebbende gebeurtenissen op de voet te volgen. Belangstellenden verwijzen we naar het boek, dat de Stichting Goors Historie aan het einde van dit jaar hoopt uit te geven en waarin het relaas van de laatste jaren van de Bandijk uitvoerig belicht zal worden. De oplossing van de Bandijkproblematiek zag er uiteindelijk als volgt uit: op 27 september 1829 kreeg Goor van de koning toestemming weer tolgeld te heffen en wel tegen een aanmerkelijk verhoogd tarief²⁷. Daarmee verplichtte Goor zich, het onderhoud van de gehele Bandijk op zich te zullen nemen en dat zou als een historisch feit aangemerkt kunnen worden. Immers, daarmee kwam een einde aan een last welke gedurende

meer van vijf eeuwen op talrijke markengeneraties had gedrukt. En daarmee was de Goorse Bandijk eindelijk volkomen geïntegreerd in 'den grooten weg der 1e Klasse No. 1'.

G.J. Geerts

Noten

1. J.W.Racer, Overijsselse Gedenkstukken, VII, 207-224
C.J.Snuif, Verzamelde Bijdragen tot de geschiedenis van Twenthe, Hengelo 1975, 264-270
A.ten Doesschate, De Bandijk; in: Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 51 (1935), 17-26
L.A.Stroink, Stad en Land van Twente. Hengelo 1962, J 1400-1, 220
zie ook: Is.van Dam, De weg van Twente naar de Duitsche grens via Enschede resp. Oldenzaal, als onderdeel van den heirweg van Parijs naar Berlijn in 1813; in: Verslagen a.w., 50 (1934), 65-88
2. J.Verdam, Middelnederlandsch Handwoordenboek, 's-Gravenhage 1979, 52
3. Ten Doesschate a.w., 26
4. Oud Archief Goor, Inv. Nr. 289
5. Zie hierover G.J.Geerts, De oude en de nieuwe stad; in: Overijsselse Historische Bijdragen, 105 (1990), 7-13
6. Snuif a.w., 268/9
7. Gemeente Archief Goor, Ingebonden stukken, getiteld 'Wegen 1830-1890, no. 1.811.111' en: Deliberatie Gemeenteraad 30.09.1815
8. G.A.Goor, Burg. 1820/3; burgemeester aan G.S. van Overijssel 30.09.1815
9. G.A.Goor, 'Wegen', gouverneur aan burgemeester 21.09.1820
10. G.A.Goor, G.S. aan burgemeester 10.04.1821
11. G.A.Goor, burgemeester aan schout van Hengelo en Losser 28.09.1821
12. G.A.Goor, burgemeester aan gouverneur 09.10.1821
13. G.A.Goor, 'Wegen', G.S. aan burgemeester 23.01.1822
14. G.A.Goor, schout Weerselo aan burgemeester 08.03.1822
15. G.A.Goor, deliberatie vergadering gezamenlijke schouten 09.03.1822
16. G.A.Goor, G.S. aan burgemeester 23.12.1822
17. G.A.Goor, Gemeenteraad 1818/23, deliberatie 28.06.1823
18. G.A.Goor, burgemeester 1820/3, aan gouverneur 06.12.1823
19. G.A.Goor, 'Wegen', gouverneur aan burgemeester 09.12.1823
20. G.A.Goor, schout Denekamp aan burgemeester 28.12.1823
21. G.A.Goor, schout Holten aan burgemeester 30.12.1823
22. G.A.Goor, schout Delden aan burgemeester 31.12.1823
23. G.A.Goor, schout Borne aan burgemeester 31.12.1823
24. G.A.Goor, schout verwalter aan burgemeester 10.02.1829
25. G.A.Goor, G.S. aan burgemeester 25.08.1824
26. G.A.Goor, gouv. aan burgemeester 02.07.1827, 25.07.1827
27. G.A.Goor, besluit Z.M. 27.09.1829; gouv. aan gemeentebestuur 20.10.1829

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen.

Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-2428744*

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 074 - 3764792

GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

Algemene en Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften
School- en Studietoeken
Kantoorartikelen en Schrijfwaren

Hengelo

Enschedeestraat 19
Telefoon 074 - 2910267 Telefax 074 - 2913892

Almelo

City Promenade 21
Telefoon 0546 - 812235

Enschede

Campus Boekhandel Universiteit Twente
Telefoon 053 - 4892414

Enschede

Marktstraat 12
met antiquariaat & galerie
Telefoon 053 - 4325210

bB

HUIZE HÖLTERHOF

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 0543 - 4611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053 - 4314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten.
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*